

GYERMEKJOGOK ÉRVÉNYESÜLÉSE VAGY ELJÁRÁSI SIKER?

A gyermek tanúk kihallgatása az új büntetőeljárási törvény alapján

CSÁTI Veronika

1. Bevezetés

A büntetőeljárás során számtalanszor előfordul, hogy 14 év alatti gyermekeket kell jellemzően tanúként meghallgatni. Az minden jogalkalmazó számára világos, hogy a gyermekek kihallgatása speciális felkészültséget igényel mind a nyomozási bírótól, mind pedig a perben eljáró bírótól. A legnehezebb feladat éppen ezért az, hogy elkerüljék a 14. életévét be nem töltött tanúk befolyásolását az eljárás során. Hamis vagy torz adatok sajnálatos módon azonban nem csupán akkor születhetnek, ha valaki szándékosan meg akarja téveszteni a nyomozó hatóságot vagy a bíróságot. A valóban megtörtént események és az elhangzó vallomás között akkor is hatalmas különbségek adódhatnak, ha a tanú nem rosszhiszemű, hanem megpróbál együttműködni a hatóságokkal. Ennek oka, hogy az események észlelése, emlékezetben tárolása, majd visszaidézése folyamán a gyermek akarata ellenére számtalan módon torzulhat az információ. A gyermekkori tanúkról elfogadott a jogirodalomban, hogy befolyásolhatóságuk fokozott mértékű, félénkek és a kihallgatás is riasztólag hat rájuk,¹ emellett a helytelen kérdezési technikák miatt is eltérhet a gyermek emlékezete a valóságtól. Tanulmányomban rámutatok néhány helyes kikérdezési technikára, amelynek alkalmazása a tárgyaláson fontos pervezetői feladat lenne. Dolgozatomban bemutatom a gyermekbarát igazságszolgáltatás működésének feltételeit hazai és nemzetközi standardok tükrében, továbbá a gyermekkori tanú meghallgatá-

¹ GÖDÖNY József (1968.) Idézi: ELEK Balázs: *A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban*. PhD értekezés. Miskolc, 2007. 232.

sának szabályait a Büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (továbbiakban: Be.) alapján. Célom néhány megfontolandó intézkedés bemutatása, amellyel a gyermekbarát igazságszolgáltatás hazai érvényesülését lehet biztosítani, illetve végső célként a gyermekek traumatizálódásának elkerülését.

2. A gyermekbarát igazságszolgáltatás fogalmi meghatározása

A gyermekbarát igazságszolgáltatás fogalmát az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása tartalmazza, amely szerint a gyermekbarát igazságszolgáltatás „olyan igazságszolgáltatási rendszer, amely az elérhető legmagasabb szinten biztosítja a gyermekek jogainak tiszteletben tartását és hatékony érvényesítését, figyelembe véve az alábbiakban felsorolt elveket, megfelelően tekintetbe véve a gyermekek érettségét, értelmi szintjét és az ügy körülményeit. Olyan igazságszolgáltatás, amely hozzáférhető, az életkornak megfelelő, gyors, gondos, a gyermekek jogaihoz és szükségleteihez igazodó és azokra koncentrál, tiszteletben tartja a gyermekek jogait, beleértve a tisztességes eljáráshoz való jogot, az eljárásban való részvétel és az eljárás megértésének jogát, a magánélet, családi élet, az integritás és a méltóság tiszteletben tartásához fűződő jogot”.²

E definícióból olyan alapelvek, úgynevezett minimumkövetelmények bontathatók ki, amelyek túlnyomórészt a felnőttekre vonatkozó szabályozásban is megjelennek, azonban a gyermekek – vagyis a 18 éven aluliak – részvételével zajló eljárásokban többlet-tartalommal bírnak, tekintettel a gyermekek kiszolgáltatottságára, valamint speciális szükségleteire.³ Az iránymutatás a korábban keletkezett nemzetközi dokumentumokban foglaltakkal egyezően határozza meg, hogy az eljárásban a gyermek mindenek felett álló érdekeinek kell érvényesülnie, megkülönböztetett figyelmet kell fordítani a méltóságuk tiszteletben tartására, a diszkriminációval szembeni védelmükre, továbbá a jogállami garanciák maradéktalan betartására. Ezek alapján a kiskorúakat érintő ügyeket soron kívül kell elintézni, továbbá fontos az is, hogy a kiskorú meghallgatásához és véleménynyilvánításhoz való joga ne sérüljön. A tájékoztatáshoz való jog kapcsán az iránymutatás kiemeli, hogy a gyermekeket érintő bírósági határozatokat

² Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról II/c. pont Elérhető: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/childjustice/Source/GuidelinesChildFriendlyJustice_HU.pdf (A tanulmányban szereplő internetes források letöltési ideje egységesen: 2018. 08. 04.).

³ Szász Gabriella: Anomáliák a gyermekbarát büntetőeljárásban? *Ügyészek Lapja*, 2014/6. 49.

a gyermek számára érthető módon és nyelvezettel kell megmagyarázni, különös figyelemmel azokra, amelyek az ő véleményével ellentétes döntést tartalmaznak.⁴ Véleményem szerint a gyermekek különböző akadályokkal szembesülnek, ha büntetőeljárás résztvevői lesznek, és abban érdekeiket szeretnék érvényesíteni, jogaik tiszteletben tartását próbálják elérni. Ilyen nehézség például, ha a gyermekkorból⁵ eredő sajátos védelem jogának szeretnék érvényt szerezni. Ha gyermekközpontú igazságszolgáltatásról beszélünk, az ma elsősorban a gyermekkorú sértetteket és tanúkat védi, miközben a 18 éven aluli terhelteket ugyanúgy megilleti a speciális védelem. A gyermekjogi megközelítés, tehát a gyermekbarát igazságszolgáltatás az Európa Tanács irányelve szerint a gyanúsított, vádlott gyermek szükségleteinek fokozott figyelembevételét is előírja.⁶ A gyermekbarát igazságszolgáltatás princípiumainak köréből, a teljesség igénye nélkül, az alábbiakat tartom szükségesnek kiemelni: tájékoztatáshoz való jog, „gyermekbarát” nyelvhasználat, tanácsadáshoz való jog, véleménynyilvánításhoz való jog, indokolatlan késlekedés elkerülése, gyermekbarát környezet kialakítása, gyermekeket befolyásoló tényezők kizárása, gyermekekkel foglalkozó szakemberek képzése, továbbá multidiszciplináris szemlélet.⁷

Ezekben az esetekben már önmagában a büntetőeljárás is egy interkulturális folyamat, ami speciális felkészültséget és tudást igényel. Erre – a személyi állományt és a módszertani útmutatók hiányát tekintve jelenleg nem tud rendszer szintű választ adni a magyar igazságszolgáltatás.⁸ Tanulmányomban egy-egy, a hazai büntetőeljárásunkból kiragadott jogszabályi rendelkezésre, gyakorlatra világítok rá, melyek a nemzetközi elvárásoknak nem minden tekintetben felelnek meg.⁹ Az Európai Unió célkitűzései között kiemelten kap helyet a gyermekek jogainak védelme, amellyel a Lisszaboni szerződés foglalkozik. 2009-ben a Stockholmi Program¹⁰ végrehajtásáról szóló bizottsági cselekvési

⁴ EMRI Gergely: Gondolatok a gyermekbarát igazságszolgáltatásról. *Ügyészek Lapja*, 2015/2. 45.

⁵ Stephen GOLUB – Anne GRANDJEAN: Promoting equitable access to justice for all children. *UNICEF Insights, issue1*, 2014. Ld. https://www.unicef.org/moldova/Insights2014_on_promoting_equitable_access_to_justice_for_all_children.pdf.

⁶ Az Európa Tanács irányelvei elérhető: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168045f5a9>.

⁷ Szász i. m. 50.

⁸ GYURKÓ Szilvia – NÉMETH Barbara – BALÁZS Réka: Az eljárási jogok és a gyermekbarát igazságszolgáltatás érvényesülése Magyarországon, büntetőeljárás alá vont külföldi fiatalok esetén. *Belügyi Szemle*, 65.

⁹ Szász i. m. 50.

¹⁰ A Stockholmi Program elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=LEGISSUM%3Ajl0034>.

terv feladatként határozza meg, hogy az igazságszolgáltatás gyermekbarát jellegét erősíteni kell.¹¹ 2011. február 15. napján az Európai Bizottság kihirdette az Európai Unió gyermekjogi ütemtervet,¹² amely már konkrét jogalkotási feladatokat is meghatározott az uniós tagállamok számára.¹³

3. A Gyermekek Jogairól Szóló New York-i Egyezmény és az Európai Unió gyermekjogi ütemtervének magyarországi vetülete

Magyarország elnökségének az idején, 2011. február 15-én került sor az Európai Bizottság Európai Unió gyermekjogi ütemtervének kihirdetésére, amely már konkrét feladatokat fogalmazott meg a tagállamok számára. Az ütemterv kapcsán a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium (továbbiakban KIM), a Belügyminisztérium és az Emberi Erőforrások Minisztériuma 2011 őszén a Gyermekbarát Igazságszolgáltatásért Munkacsoportot¹⁴ hozta létre, melynek tevékenységében bár véleménynyilvánítási joggal csak, de részt vesz a bíróság, az ügyészség, az Alapjogi Biztos Hivatala, az Országos Gyermek-egészségügyi Intézet, a Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálat és az Országgyűlés Hivatala. A KIM ennek jegyében a 2012. évet a „Gyermekbarát igazságszolgáltatás évének” nyilvánította. Az ütemtervben foglaltak végrehajtása során a 32/2011. (XI.18.) KIM rendelet előírta a rendőrségeknél és a nyomozó hatóságoknál létesítendő gyermekmeghallgató szobák kialakítását. Az ütemtervben foglaltak alapján az Országos Bírósági Hivatal Elnöke célul tűzte ki, hogy 2014. december 31-ig minden 7 engedélyezett bírói létszámnál nagyobb létszámú bírósági épületben gyermekbarát meghallgató szobákat kell kialakítani. A 20 törvényszékből 15 rendelkezik saját gyermekmeghallgató szobával.¹⁵

¹¹ A Stockholmi Program végrehajtásáról szóló cselekvési terv, 9. oldal 2.3.1. pont) http://EU.KORMANY.HU/DOWNLOAD/9/D4/20000/EU_EUM_szerzodes.pdf.

¹² A Stockholmi Program elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=LEGISSUM%3Ajl0034>.

¹³ Szász i. m. 50.

¹⁴ A bizottság honlapja elérhető: <http://gyermekbarat.kormany.hu/gyermekbarat-igazsagszolgalatasmunkacsoport-felallitasa>

¹⁵ EMRI i. m. 46.

4. A gyermekbarát igazságszolgáltatás érvényesülése hazánkban

4.1. Az ENSZ Gyermekjogi Bizottságának 2014. évi Magyarországot érintő záró észrevételei

Részen már a fenti erőfeszítéseket is vizsgálva, az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága – amely a Gyermek jogairól szóló Egyezmény alapján minden részes tagállamnak ötévente elkészített jelentését vizsgálja arról, hogy milyen intézkedéseket tett az egyezmény rendelkezéseinek végrehajtása érdekében – a hazánkról szóló 2014. évi záró észrevételeiben a pozitív megjegyzések mellett néhány erős kritikát is említett. A jelentés pozitívként határozta meg többek között a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény gyermekeket kifejezetten védő új tényállásait, a Gyermek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény pozitív irányú módosításait, a családvédelemről szóló 2011. évi CCXI. törvény megalkotását, valamint a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény azon rendelkezéseit, melyek szerint a gyermek véleményét figyelembe kell venni az őt érintő eljárások során. A jelentés 56. pontjában a fiatakorúak bíróságával kapcsolatban a bizottság aggodalmát fejezte ki a tekintetben, hogy nincsen elkülönült fiatakorúak bírósága Magyarországon, a fiatakorúak ügyeit is a rendes bíróságok tárgyalják. A bizottság felhívta Magyarországot, mint tagállam figyelmét, hogy a következő öt-éves ciklusban tegyen intézkedéseket a fenti problémák megoldása érdekében. A következő tagállami jelentés 2019. november 5. napján esedékes.¹⁶

4.2. Megfontolandó intézkedések

A gyermekbarát kihallgató szobák létrehozása óriási lépés volt, azonban az minden jogalkalmazó számára világos, hogy pusztán ettől nem lesz gyermekbarát az igazságszolgáltatás. A sokszor elképesztő állapotú bírósági infrastruktúra nehezen ad lehetőséget arra, hogy a gyermekkorú sértettek, tanúk külön bejáraton menjenek be az épületbe, és a nyomasztó beléptetés, átvizsgálás nélkül, teljesen elkülönített folyosón várjanak, miközben nem látnak fegyveres büntetés-végrehajtási őrök által megbilincselve előállított felnőtteket. Az ezen

¹⁶ A Gyermekjogi Bizottság záró észrevételei, 2014. A jelentés angol nyelvű szövege elérhető: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC/C/HUN/CO/35&Lang=En.

való változtatás tisztán költségvetési kérdés. Az Országos Bírósági Hivatal elnökének tanúgondozói kezdeményezése és a bírósági tanúgondozói hálózat működése¹⁷ összekapcsolható lenne ezen feladat rendezésével.¹⁸

A szakemberek hatékony képzésének megszervezése szintén fontos lépés. A gyermekkorúak kihallgatása akár a büntető, akár a polgári eljárásokban igencsak speciális feladat.¹⁹ Ezt felismerve az Egyesült Királyságban az igazságügy-minisztérium 2011-ben iránymutatásokat dolgozott ki a gyermekkorú sértettek és tanúk kihallgatásához. „A legjobb bizonyíték megszerzése a büntetőeljárásokban: Útmutatás a sértettek és tanúk kihallgatásához és a speciális intézkedések alkalmazásához.” címmel megjelent²⁰ iránymutatások az eljárás minden résztvevője számára hasznos információkat tartalmaznak, beleértve a rendőrséget, a pártfogókat és a szociális munkásokat, valamint a jogászokat is.²¹ Ilyen a gyakorló jogászoknak szóló iránymutatás kidolgozása – gyermekpszichológus szakértők bevonásával – hazánkban is lehetséges lenne, jelenleg ugyanis nincs olyan módszertani útmutató, amely megfelelő információt adna arról, hogy hogyan kell egy gyermeket a lehető legkisebb ártalom okozásával kihallgatni.²² Véleményem szerint jelenleg védhetetlen az a nemzetközi kritika, amely sajnos megalapozottan állítja, hogy a fiataikorúak bírójává, ügyészévé történő kijelölés Magyarországon semmiféle képzettséghez vagy gyakorlathoz nem kötött, nincsen olyan szabály, ami az Országos Bírósági Hivatal Elnöke, illetve a Legfőbb Ügyész számára támpontot adhatna a kijelölés során a megfelelő jogászok kiválasztására. Ezen szabályozás a fentiekben ismertetett nemzetközi dokumentumok követelményeinek bizonyosan nem felel meg.²³ Az utóbbi években több egyetemen lehetőség nyílt a jogászoknak szakjogász képzés keretein belül megszerezni a fiataikorúak ügyeinek szakjogásza címet, azonban ez nem jelenti azt, hogy a fiataikorúakat érintő ügyekben kizárólag ezek a szak-

¹⁷ A bírósági tanúgondozói hálózat működéséről lásd: <http://birosag.hu/tudjon-meg-tobbet/a-birosagitanugondozasrol>.

¹⁸ EMRI i. m. 46.

¹⁹ KEREZSI Katalin: *A védetlen gyermek (Erőszak és elhanyagolás a családban)*. Budapest, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, 1995. 187.

²⁰ Az iránymutatás szövege elérhető: <http://www.justice.gov.uk/downloads/victims-and-witnesses/vulnerablewitnesses/achieving-best-evidence-criminal-proceedings.pdf>

²¹ Az ezzel kapcsolatos jó gyakorlatokat foglalja össze az Európai Unió Alapjogi Ügynökségének kiadványa. Elérhető: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2015-child-friendly-justice-professionals-summary_hu.pdf.

²² LUX Ágnes: Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás- Gyermekjogi Projekt. *AJB Projektfüzetek*, 2013/1. 67.

²³ EMRI i. m. 47.

emberek járnának el. Megfontolandó lenne a fiatakorúak ügyeire vonatkozó kizárólagos illetékesség visszaállítása azzal, hogy a székhelyi járásbíróságokon csak meghatározott gyakorlattal és speciális végzettséggel rendelkező bírákat lehetne kijelölni. Ezen újonnan kijelölt bírák más ügyek tárgyalásától történő mentesítése eredményezhetné az eljárások tényleges soronkívüliségét és ezáltal a fiatakorúak előzetes letartóztatásának rövidülését.²⁴ E fejezet célja, hogy a jelenlegi szabályozási környezet ismertetésével javaslatokat tegyen olyan jogalkotási, illetve jogalkalmazási intézkedések megtételére, amelyek segítenek abban, hogy hazánk megfeleljen a gyermekbarát igazságszolgáltatás követelményeinek, az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága ajánlásainak megfelelően.

5. A gyermekkorú tanúk kihallgatásának szabályai a Büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény alapján

A gyermekkorúak büntetőeljárás során történő meghallgatása – a gyermek eljárási pozíciójától függetlenül – speciális kérdéseket és problémákat vet fel. Célom a gyermekmeghallgatás tárgyában született hazai jogszabályok ismertetése, továbbá az Országos Kriminológiai Intézet kutatásának bemutatása. A világunk felnőtt világ, az eszközök, körülmények és szabályok elsősorban felnőttekre szabottak. Így van ez a büntetőeljárásokban is: az erőszaknak, visszaéléseknek kitett gyermek többnyire olyan jogrendszerrel, olyan legális megoldásokkal kerül kapcsolatba, amelyeket a felnőttek sajátosságait és jellemzőit szem előtt tartva alkottak meg, és amelyek szabályait legtöbbször egyáltalán nem érti. A büntetőeljárást ezért olyan feltételek között és olyan szabályok megteremtésével kellene lefolytatni, amelyek lehetővé teszik az eljárásban részt vevő gyermekek újabb traumatizálódásának, másodlagos vagy többszörös áldozattá válásának megelőzését vagy minimalizálását.²⁵ Ahogy azt az előző fejezetben említettem, a gyermekek jogairól szóló New York-i egyezmény szerint minden tizennyolcadik életévét be nem töltött személy gyermekkorú.²⁶ Az OKRI kutatásának alapkérdése volt, hogy milyen speciális kérdéseket, problémákat vet fel a gyermekkorúak büntetőeljárás során történő meghallgatása. A gyermekek

²⁴ Uo.

²⁵ PARTI Katalin – SOLT Ágnes – VIRÁG György: A gyermekkorúak meghallgatása a büntetőeljárás során Magyarországon az európai és a nemzetközi standardok tükrében. *Kriminológiai Tanulmányok*, 55., 2018. 63.

²⁶ A Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről, 1991. évi LXIV. törvény 1. cikk.

sérelmére elkövetett bűncselekmények általában súlyosan traumatizálják az áldozatot, és az eljárások további sérülések veszélyével fenyegetnek. Ugyanakkor ezek az ügyek jellemzően bizonyítékhiányosak, és a gyermek vallomása, az abból feltárható tények és ismeretek központi fontosságúak a felderítésben és bizonyításban. A gyermek meghallgatása ezért mind az áldozat sorsa, mentális egészsége, mind a történetek bizonyíthatósága szempontjából kiemelkedő jelentőségű.²⁷

5.1. A magyar büntetőeljárás bemutatása az OKRI kutatása alapján

Egy az Országos Kriminológiai Intézetben 2016-ban lefolytatott kutatás Budapest és öt megye 2015-ben jogerős ítélettel lezárt, erőszakos szexuális bűncselekmény miatt indult büntetőeljárásainak iratvizsgálatát ölelte fel, összesen 153 ügy vizsgálatára került sor. A gyermekek elleni bűncselekmények túlnyomó részét a családon belül követik el. Ezért az adott vizsgálati minta alkalmas annak szemléltetésére, hogy a gyermekkorúakat érintő büntetőeljárásokban miképpen érvényesülnek a gyermekbarát igazságszolgáltatás elvei (a mintában összesen 132 kiskorú sértettet azonosítottak). A kiskorú sértettek túlnyomó része (84%) a cselekmény elkövetése idején még nem töltötte be a 14. életévét. A törvényhozó célja, hogy a 14. életévét be nem töltött személyt lehetőleg ne hallgassák ki tanúként a büntetőeljárás során – amennyiben tehát a bizonyítandó tényről más bizonyítási eszköz is igazolja, a 14. életévét be nem töltött személy tanúkénti kihallgatását mellőzni kell. A belügyminiszter irányítása alá tartozó nyomozó hatóságok nyomozásának részletes szabályairól és a nyomozási cselekmények jegyzőkönyv helyett más módon való rögzítésének szabályairól szóló 23/2003. (VI. 24.) BM–IM együttes rendelet 22. § (1) bekezdése szerint „a tizennegyedik életévét meg nem haladott személy tanúkénti kihallgatását megelőzően be kell szerezni azokat a bizonyítékokat, amelyek elkerülhetővé teszik a gyermekkorú kihallgatását”. A Be. a tizennegyedik életévét be nem töltött személy részvételét igénylő eljárási cselekményre már nem fő szabályként, hanem csak kivételként ad lehetőséget, ha az attól várható bizonyíték mással nem pótolható.²⁸

²⁷ PARTI–SOLT–VIRÁG i. m. 63.

²⁸ PARTI–SOLT–VIRÁG i. m. 64.

5.1.1. A 14. életévét be nem töltött személy kihallgatása a tárgyaláson

A mintába kerülő 18. életévüket be nem töltött sértettek közül 127 személy esetében volt az iratokban releváns információ arra, hogy hányszor hallgatták ki az eljárásban. A 18. évüket be nem töltött sértettek kihallgatására átlagosan több mint kétszer került sor. Csupán 10% volt azok aránya, akiket egyszer sem hallgattak ki az eljárás során, mintegy negyedüket egyszer vagy kétszer, de volt olyan is, akit három-négy esetben, és mintegy 10% volt, akiket öt vagy ennél is több alkalommal is meghallgattak. A hatóság a legfiatalabb sértettek esetében már jobban ügyelt a reviktimizálódás és a traumatizálódás elkerülésére – így a 14 éven aluliakat leginkább csak egy-két alkalommal hallgatták ki a büntetőeljárás során. Az esetek túlnyomó részében az iratokban nincs egyértelmű adat arról, hogy a kiskorú sértett kihallgatásáról készült bármilyen felvétel a jegyzőkönyvön kívül, mivel ezt a jegyzőkönyvben nem tüntették fel. A 14. életévüket be nem töltött kiskorú tanúk meghallgatásáról mindenestre többször készült bármilyen formában audio vagy audiovizuális felvétel, mint a 14-18 évesek kihallgatásáról. Ez a bírói szakban jut jelentőséghez, hiszen ha van ilyen felvétel, akkor fölöslegessé válhat a kiskorú sértett személyes meghallgatása a tárgyalásokon. Az eljárást a sértett lehető kíméletével kell lefolytatni, különös tekintettel a kiskorú sértettekre.²⁹

Ebbe a körbe tartozik a kihallgatás rendje és a kihallgató személye is. Nemcsak a kvalifikáltság, hanem a kihallgató személy neme is számít a megfelelő légkör megteremtésénél, ennek jelentőségéről a későbbiekben fogok szólni. Mind a lány, mind pedig a fiú sértettek esetében a hatóság több azonos nemű kihallgatót biztosított, mint ellenkező neműt. A 14. életévét be nem töltött sértettekre itt is jobban figyelt a hatóság, esetükben az említett arányok markánsabban mutatkoznak.³⁰ A régi Be.³¹ – függetlenül attól, hogy a nyomozási bíró kihallgatta-e, vagy sem – biztosította a 14. életévét be nem töltött személy bírósági szakban való kihallgatásának lehetőségét. Ez tárgyaláson nem volt lehetséges ugyan, viszont nemcsak kiküldött vagy megkeresett bíró, hanem zártcélú távközlő hálózat útján is megtörténhetett. A törvény nem a perbíró személyével való közvetlen találkozástól zárta el a 14. életévét be nem töltött személyt, hanem a perbíró által tartott tárgyalás közvetlenségétől, illetve a más személyekkel való közvetlen találkozástól. Amennyiben a nyomozási bíró a 14. életévét be nem

²⁹ Uo.

³⁰ Uo.

³¹ 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról.

töltött tanút a nyomozás során már kihallgatta, a tárgyalásra csak akkor volt idézhető, illetve azon csak akkor volt kihallgatható, ha az különösen indokolt volt, még akkor is, ha a tanú a tárgyalás időpontjában már betöltötte a 14. életévét. A Be. a nemi erkölcs elleni bűncselekmények tizennyolcadik életévét be nem töltött sértettje esetére kizárja a tárgyaláson való meghallgatást azzal, hogy azt a rendőrség, az ügyészség és a bíróság által készített hang- és képfelvétellel kell helyettesíteni. A vádemelést követően a bíróság az eljárási cselekményt csak a kiküldött bíró vagy megkeresett bíróság útján végezheti el – a törvény nem nevesíti a nyomozási bírót e körben. A sértett jelenlétét a tárgyaláson telekommunikációs eszközzel kell biztosítani és a sértett az őt kihallgató bírón, ügyészen vagy a nyomozó hatóság tagján kívül mást nem láthat.³²

5.1.2. Nyilvánosság kizárása a tárgyalásról

Az aktakutatás eredményei szerint a bíróság a tárgyaláson főként a 14. életévüket betöltött sértetteket hallgatta meg közvetlenül, míg a 14. évet be nem töltött sértettek esetében mellőzte a személyes idézést, és az írásbeli jegyzőkönyvek felolvasásával vagy az audiovizuális felvételek megtekintésével, meghallgatásával garantálta a sértett kíméletét. Figyelemre méltó azonban, hogy így is a 14. életévet még be nem töltött sértettek közül 28-at (a gyermekkorú sértettek negyedét), a bíróság személyesen is meghallgatott a tárgyaláson. Fontos megjegyezni azt is, hogy ez főként olyan esetekben történt, amikor a nyomozási bíró előzőleg nem hallgatta ki a sértettet. A nyomozási bíró szerepe tehát a kiskorú sértettek kihallgatásában kiemelkedő jelentőségű volt, hiszen hiteles módon helyettesítette a bíróság által alkalmazott személyes meghallgatását, ez pedig a sértett további viktimizálódását előzhette meg. A Be. szerint a nemi erkölcs elleni bűncselekmények miatt indult eljárások során a vádemelést követően a tizennyolcadik életévét be nem töltött sértett részvételét igénylő eljárási cselekmények csak kiküldött bíró vagy megkeresett bíróság útján végezhetők el [Be. 89. § (4) bek. e) pont]. Az iratok szerint a bíróságok olyan esetekben sem zárták ki a tárgyalás nyilvánosságát, amelyekben a kiskorú sértettet személyesen meghallgatták a tárgyaláson. Ebben a kérdésben nem volt nagy jelentősége annak, hogy a kiskorú tanú 14 éven aluli vagy már betöltötte ezt az életkort, hiszen a bíróság mindkét életkori csoportban ritkán látta szükségesnek a nyilvánosság

³² Be. 89. § (4) bek.

kizárását a sértett tanú kímélete érdekében.³³ Az OKRI kutatás alapján ez azt jelentette, hogy a 14. életévét be nem töltött sértett esetén a bíróság 6 esetben zárta ki a nyilvánosságot, 20 esetben azonban nem. Ugyanez mutatkozik a 14-18 év közötti sértettek esetén is, ugyanis ebben a korosztályban két esetben zárta ki a bíróság a nyilvánosságot, 14 esetben azonban nem.

5.1.3. Különleges bánásmódot igénylő sértettek szembesítése az új Be. alapján

A kiskorúak védelmét szolgáló alapvető rendelkezések a szembesítés esetére tett megszorítások. A régi Be. szerint a 14. életévét be nem töltött szembesítésére csak akkor kerülhet sor, ha a szembesítés a kiskorúban nem keltett félelmet. A kiskorút az erre vonatkozó indítvány után egyébként is csak a nyomozási bíró hallgathatta ki, ezért ilyenkor szembesítésre is csak a nyomozási bíró előtt kerülhetett sor (esetleg tárgyalási szakban zártcélú távközlő hálózat útján kerülhetett sor a kihallgatásra, ilyen módon viszont a szembesítés fogalmilag kizárt volt). A régi Be. több konkrét rendelkezése tehát (gondozó, törvényes képviselő, esetleg pszichológus szakértő jelenléte, zártcélú távközlő hálózat útján történő meghallgatás) alapvetően megteremtette annak lehetőségét, hogy a 14. életévét be nem töltött tanú a kihallgatásával együtt járó pszichés és egyéb káros hatásokat ne szenvedje el, kiküszöbölve ezzel a személyiségfejlődésben bekövetkező esetleges károsodást. Az új Be. a különleges bánásmódot igénylő (például kiskorú) sértettek szembesítésére is szigorúbb szabályokat ír elő. Így a tizennyolcadik életévét be nem töltött tanú vagy a nemi erkölcs elleni cselekmény miatt indult büntetőeljárásban a különleges bánásmódot igénylő sértett szembesítése csak a hozzájárulásával rendelhető el,³⁴ a tizennegyedik életévét be nem töltött tanú szembesítése pedig egyenesen kizárt [Be. 88. § (2) bek.]. Az említett aktakutatásban a 14 évesnél fiatalabb sértettek körében is alkalmazták a hatóságok szembesítést (9%), igaz, itt az idősebb kiskorú sértettekhez viszonyítva jóval ritkábban. A régi Be. minden 18. életévét be nem töltött személy esetén lehetővé tette a törvényes képviselő, a gondozó és a támogató jelenlétét a kihallgatáson, azonban ha a tanú és a törvényes képviselője között érdekellentét merült fel, akkor ezt a jogot a gyámhatóság gyakorolta. Ezek a szabályok a tanú érdekeinek védelmét szolgálták, különösen a gyámhatóság jelenléte érdekellen-

³³ PARTI–SOLT–VIRÁG i. m. 64.

³⁴ Be. 87. § (3) bek., 89. § (3) bek.

tét esetén, hiszen ezáltal teljes körű garanciát adtak a tanú vallomásának bizonyítékként történő felhasználásához. Ez a szabály azonban csak lehetőség volt, azaz ezeket a személyeket értesíteni kellett, mivel jelenlétük lehetséges volt, de nem volt kötelező, és az értesítés elmaradása esetén a kihallgatást meg kellett ismételni. Hasonlóképpen a Be. is lehetővé teszi az eljárás során a törvényes képviselő, a gondozó, támogató, illetve a feljelentő által megjelölt nagykorú személy jelenlétét a tizennyolcadik életévét be nem töltött személyt érintő eljárási cselekményeknél.³⁵ A törvényes képviselő a „segítő” pozíciójában vehet részt az eljárásban. A Be. tehát, az európai és a nemzetközi dokumentumoknak megfelelően, kibővíti a gyermekkorúak által igénybe vehető támogató személyek körét, amennyiben a gyermekkorú mellett részt vevő nagykorú személynek nem kell „törvényes képviselőnek” lennie, hanem a segítő személyt a gyermek is meghatározhatja.³⁶ Az OKRI kutatásából kiderül, hogy a 14. életévét be nem töltött sértettek esetében tíz esetben történt, és kilencvenhárom esetben nem történt szembesítés. Ezzel szemben azonban a 14 évet betöltött, de a 18. életévét be nem töltött sértettek esetén tizenhárom esetben történt szembesítés, és csak hét esetben nem.

5.1.4. Gyermekmeghallgató szobák alkalmazása a számadatok tükrében

Az egyes büntetőjogi tárgyú és ehhez kapcsolódó más törvények módosításáról szóló 2013. évi CLXXXVI. törvény iktatta be – 2014. január 1-jei hatálybalépéssel – a Be.-be azt a szakaszt, amely a gyermekmeghallgató szobák alkalmazásáról rendelkezik. A büntetőeljárásban érintett gyermekek számára minden esetben szükséges, hogy meghallgatásukra biztosítva legyenek a legszükségesebb tárgyi körülmények, így a megfelelően barátságos, nyugodt helyiség. Erre figyelemmel, lehetővé kell tenni, hogy a nyomozási bíró előtti meghallgatásuk is gyermekmeghallgató szobákban történhessen. „Ha a büntetőeljárás során megalapozottan feltehető, hogy a gyermekkorú tárgyaláson történő kihallgatása fejlődését károsan befolyásolná, a nyomozó hatóság – gyermekmeghallgató szoba egyidejű rendelkezésre bocsátásával – a gyermekkorú nyomozási bíró általi kihallgatását kezdeményezi az ügyésznél.”³⁷ Ennek a lehetőségét kívánta

³⁵ Be. 59. § (1) bek. a), e), g), és h) pont.

³⁶ PARTI–SOLT–VIRÁG i. m. 65.

³⁷ A rendőrség nyomozó hatóságainál létesítendő gyermekmeghallgató szobák kialakításáról szóló 32/2011. (XI. 18.) KIM rendelet 1. § (6) bekezdés.

megteremteni az a Be.- módosítás, amely előírta, hogy a tizennegyedik életévét be nem töltött tanút a nyomozási bíró gyermekmeghallgató szobájában hallgassa ki, amennyiben erre lehetősége van, azaz az illetékességi területén lévő rendőrkapitányságon található gyermekmeghallgató szobájában.³⁸ A Be. a gyermekmeghallgató helyiségek alkalmazását lehetőségként ugyancsak felveti a tizennegyedik életévét be nem töltött személy részvételét igénylő eljárási cselekmények esetén [új Be. 88. § (1) bek. b) pont], valamint a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy esetén, ha az eljárás nemi erkölcs elleni bűncselekmény miatt indult [Be. 89. § (4) bek. a) pont]. A 32/2011. (XI.18) KIM rendelet értelmében a Budapesti Rendőrfőkapitányságnak és a megyei rendőr-kapitányságoknak illetékességi területükön gondoskodniuk kell legalább egy gyermekmeghallgató szoba kialakításáról [32/2011. (XI.18) KIM rendelet 1. § (5) bek.]. Bár a bíróságokra nem vonatkozik az előírás, az Országos Bírósági Hivatal is célul tűzte ki, hogy 2014. december 31-ig minden hét főnél nagyobb létszámú bírósági épületben gyermekmeghallgató szobákat alakítson ki. A gyermekmeghallgató szoba használatbavételéről, használatának rendjéről szóló 1/2013. (I.8.) ORFK utasítás szerint a gyermekmeghallgató szoba használata kötelező a büntetőeljárás során a 14. életévét meg nem haladott személy kihallgatása során azon területi, vagy helyi nyomozó hatóságoknál, amelyek illetékességi területén rendelkezésre áll tanúsítvánnyal rendelkező gyermekmeghallgató szoba és a nyomozási bíró a gyermekkorú személy általa történő meghallgatására irányuló ügyészi indítványt elutasítja. Igénybevételükre elsősorban a büntetőügyekben kerül sor, amelyekben a kiskorút, mint sértettet, illetve mint tanút hallgatják meg, de ezen túlmenően a családjogi és polgári peres ügyekben is egyre nagyobb számban merül fel az igény egy kifejezetten a kiskorúak védelmét szolgáló helyiség kialakítására. A szobában a meghallgatáson csak a gyermek és a bíró, valamint a szülők vannak jelen.³⁹

A 14. életévét be nem töltött kiskorú tanú kihallgatásánál nem találunk jogszabályi előírást a pszichológus jelenlétére. A Be. ennél némileg szigorúbb anynyiban, hogy a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy részvételét igénylő eljárási cselekmény esetén lehetőségként felkínálja az igazságügyi pszichológus szakértő eljárási cselekményen való jelenlétének elrendelését.⁴⁰ Az aktakutatás alapján megállapítható, hogy a gyermekmeghallgató szobák használata jelen-

³⁸ Régi Be. 211. § (4a) bek.

³⁹ KOMP Bálint János: A gyermek védelme a büntető igazságszolgáltatásban- különös tekintettel a gyermekbarát igazságszolgáltatás nemzetközi és hazai eredményeire. *Doktori Műhelytanulmányok*, 2015.

⁴⁰ Be. 87.§ (1) bek. b) pont.

leg annyira nem szerepel a nyomozó hatóság, illetve a bíróság mindennapos rutinjában, hogy még azokban az esetekben sem használták őket, ha egyébként rendelkezésre álltak. A mintába került esetekben a meghallgatósobákat kizárólag a 14. életévüket be nem töltött sértettek esetében és ott is rendkívül ritkán használták. Ha a számokat nézzük, ez azt jelenti, hogy a 14. életévüket be nem töltött sértettek meghallgatásánál a 111 esetből csupán 12 alkalommal használták a meghallgatósobákat, míg a 14. évet betöltött, de a 18. évet be nem töltött sértettek kapcsán a 21 esetből egyszer sem használták a szobát meghallgatásra. Habár tehát a jogszabályok gondoskodtak a gyermekmeghallgatás tárgyi feltételeinek felállításáról, nem köteleztek a teljes körű alkalmazásra, és a jogalkalmazók nem kaptak felkészítést a helyiségek megfelelő alkalmazásáról. Ez esetlegessé és választhatóvá tette a technika alkalmazását, ami súlyos gyermekjogi sérelemmel, másodlagos viktimizációval járhat, adott esetben csökkentheti a nyomozás és a büntetőeljárás hatékonyságát.⁴¹

5.2. Gyermekmeghallgató helyiségek alkalmazásának célja

Az évek óta létező gyermekmeghallgató helyiségekkel kapcsolatos tapasztalatok eléggé vegyesek. A gyermekmeghallgató szoba célja és értelme a gyermek biztonságérzetének elősegítése. A meghallgatósobák kialakítására azonban többségében a rendőrségen vagy bíróságon belül olyan helyen került sor, amelynek eléréséhez rendőrökkel, fogvatartottakkal és ítéletre váró bűnelkövetőkkel kell találkoznia a gyermeknek, ami önmagában is félelmet kelt. A szoba kialakítása sem minden gyermek számára optimális: a játszósobát imitáló helyiség elterelheti az érdemi meghallgatáshoz szükséges figyelmet és zavarhatja a koncentráció kialakulását, idősebb gyermekek esetében pedig a kisgyermekjártékokkal telezsúfolt, rózsaszín falú helyiség banális és nevetséges hatást kelthet. Minden interjúalany egyetértett abban, hogy a meghallgatást végző szakember kompetenciáján és készségein múlik a gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósulása, a gyermek biztonságérzetének megőrzése és a másodlagos traumatizálódás elkerülése, amely végső soron a meghallgatósobák használatának célja. Mindemellett viszont a szobák nagy előnye, hogy videófelvétel készíthető bennük, fel vannak szerelve az ehhez szükséges technikai eszközökkel, így a gyermek meghallgatása az eljárás folyamán visszanezhető. A videófelvétel alkalmazásának és felhasználásának szabályai azonban egyelőre kiforratlanok.

⁴¹ PARTI–SOLT–VIRÁG i. m. 66.

A rögzítés, a lezárás és a személyiségi jogok érvényesülése tekintetében még ki kell alakítani a pontos eljárásjogi szabályokat.⁴²

6. A vallomás befolyásolása, avagy a gyermek-tanúvallomások információtartalmának torzulási lehetőségei a büntetőeljárás során

A tanúvallomás az egyik legfontosabb bizonyítási eszköz a büntetőeljárás folyamán. Ezt mutatják a magyar adatok, amelyek szerint ez a leggyakoribb, százezres nagyságrendben mérhető bizonyíték,⁴³ éppen ezért rendkívül nagy jelentősége van annak, hogy a tanúvallomásból nyert adatok megfelelnek-e a valóságnak. A gyermeket kikérdező pszichológus szakértő számára ez annak vizsgálatát jelenti, hogy a tanú mennyiben adja elő élmény- és életszerűen a történetét, érzékelhető-e külső személy általi befolyásolás, illetve hogy mennyiben tapasztalható a valóság és képzelet oly mértékű keveredése a gyermek mondandójában, amely már lehetetlenné teszi egzakt szakértői vélemény kialakítását. E fejezet célja, hogy röviden összefoglalja, melyek azok a speciális jellemzők és információtorzulási lehetőségek, amelyeket egy gyermekkorú tanú kikérdezésekor figyelembe kell venni.⁴⁴

Azt, hogy egy gyermek milyen mértékben figyel meg egy eseményt, nagymértékben befolyásolja előzetes tudása. Eisen és Goodman szerint egy gyermek mindenre emlékszik, ami az ő személyes élete szempontjából nagy jelentőségű, így azokra is, amelyek a biztonságát fenyegetik, márpedig a gyermekkorú tanúk esetében általában biztonságot fenyegető eseményekről van szó. Az, hogy a megfigyelt események csupán gyengén vagy határozottan rögzülnek a memóriában, több tényező függvénye. A legfontosabb tényező az életkor. Sokáig kérdéses volt, hogy a gyerekek egyáltalán hány éves kortól őrizhetnek emlékeket. A tanúkihallgatás szempontjából a határ hozzávetőlegesen kétéves kornál van. Ekkor fejlődik ki ugyanis megfelelően az úgynevezett autobiografikus emlékezet, amely lehetővé teszi a gyerekek számára, hogy saját életükkel kapcsolatos egész történeteket megőrizzenek. Más kérdés, hogy ezek

⁴² Uo.

⁴³ FENYVESI Csaba – HERKE Csongor – TREMMEL Flórián: Új magyar büntetőeljárás. Budapest–Pécs, Dialóg-Campus Kiadó, 2004.

⁴⁴ KULCSÁR Gabriella – PÁSZTOR Attila: A gyermek-tanúvallomások információtartalmának torzulási lehetőségei. *Rendészeti Szemle*, 2007/5. 82.

koherens felidézéséhez mindenképpen szükségük van felnőtt segítségére.⁴⁵ A felnőtt általi kikérdezés azonban csak akkor valódi segítség, ha megfelel a szakszerűség szempontjainak, ezt a későbbiekben tárgyalom. Az emlék erőssége függ attól is, hogy a gyerek a történeteknek csupán megfigyelő tanúja volt, vagy részese is. Ha vele történt az esemény, általában sokkal több részletet képes megjegyezni, és kevésbé hatnak rá utólagos befolyásoló tényezők. Az is fontos tényező, hogy egy gyermek hányszor van kitéve hasonló élménynek. Egy tapasztalat többszöri ismétlődésének az emlék erőssége szempontjából jó és rossz oldala is van. Egyrészt az ismételt átélt élmény feltehetőleg erőteljesebben fog megőrizni olyan eseményekhez képest, amelyeket csak egyszer élt át a gyermek. Másrészt viszont fennáll a veszély, hogy egy idő után már nem tud visszaemlékezni konkrétan egy-egy ilyen megtörtént esetre, hanem a sok hasonló esemény alapján kialakul a fejében egy forgatókönyv arról, hogy az adott dolog hogyan szokott történni. A kikérdezőnek éppen ezért törekednie kell arra, hogy a gyermek fejében lévő ún. „forgatókönyveket” kiiktassa. Erre jó módszer, ha eléri, hogy a gyermek érzelmi szempontok szerint szétbontsa az eseménysort. Így például fel lehet tenni arra vonatkozó kérdéseket, hogy a sorozatos visszaélések során melyiket tartotta a gyermek leginkább félelemkeltőnek, melyik volt a legelső, illetve a legutolsó alkalom pl. egy ismétlődő szexuális erőszak esetén. Általánosságban érvényesnek mondható az az evidensnek tűnő szabály, hogy minél gyorsabban történik az esemény után a gyermek kikérdezése, annál pontosabb és részletesebb a felidézés. Ez problémásnak tűnhet abból a szempontból, hogy nagyon sokszor fordul elő, hogy egy ügyre sokára derül fény, vagy a nyomozás elhúzódik, és mire a gyermeket kihallgatják, hetek, hónapok vagy akár évek telhetnek el. Azonban fontos azt is megjegyezni, hogy a súlyos stressz utáni túl gyors kikérdezés ronthat is a felidézés minőségén, mivel fokozhatja a trauma hatását, ez regresszióhoz és így a teljesítmény romlásához vezet. Az utólagos tapasztalatok egyrészt erősíthetik az emlékeket, másrészt módosíthatják is azokat.⁴⁶

⁴⁵ Renate VOLBERT – Max STELLER: *Aussagefähigkeit von Kindern: Entwicklungspsychologische Aspekte der forensischen Aussagepsychologie*. Heidelberg, Kriminalistik-Verlag, 1998. Idézi: JANSEN i. m. 131.

⁴⁶ KULCSÁR–PÁSZTOR i. m. 83.

7. Helyes kérdezési technika

Összegzésképp tehát elmondható, hogy a gyermekkorú tanúkról elfogadott az irodalomban, hogy befolyásolhatóságuk fokozott mértékű, félénkek és a kihallgatás is riasztólag hat rájuk.⁴⁷ Amint azt már említettem, helytelen kérdezési technikák miatt is eltérhet a gyermek emlékezete a valóságtól. A „nem tudom” típusú válaszok után a kérdező hajlamos olyan kérdéseket feltenni, amelyekkel szemben gyermeknek kicsi az ellenállása. A kérdező nem vesz tudomást olyan válaszokról, amelyek nem támasztják alá a hipotézist.⁴⁸ Ezzel szemben a helyes kihallgatásnál világossá kell tenni a gyermek számára, hogy nem baj, ha nem tud válaszolni egy kérdésre, hagyni kell, hogy azt mondja, nem tudom vagy nem emlékszem, s nem kell megpróbálni elérni, hogy azt válaszolja, amit a kérdező hallani akar. A gyermek szabad emlékezőképessége éppen olyan fontos, mint a felnőtteké, ezért a lényeg, hogy nem szabad alkalmazni befolyásoló vagy rávezető kérdéseket. A nyitott kérdéseket viszont többször is meg lehet ismételni. Ne legyen félbeszakítva kérdésekkel a gyermek vallomása. Ha eldöntendő kérdést kell feltenni, azt mindig csak a végén, miután már megpróbált a kihallgató nyitott kérdések segítségével információhoz jutni. Az ilyen jellegű befolyásoló kérdések megtiltása a tárgyaláson is különösen fontos pervezetői feladat lenne.⁴⁹

⁴⁷ GÖDÖNY József (1968), idézi: ELEK i. m. 232.

⁴⁸ ZAJAC Rachel – Gross James – HAYNE Harlene: Asked and answered: questioning children in the courtroom. *Psychiatry, Psychology and Law*, Vol. 10., Iss. 1. (Április, 2003.) Elérhető: https://www.judcom.nsw.gov.au/publications/benchbks/sexual_assault/abstract_zajac-questioning_children_in_the_courtroom.html

⁴⁹ ELEK i. m. 232.